

СЕМАНТИЧНО-ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КАТЕГОРІЇ «ЗДОРОВ'Я» SEMANTIC-ETYMOLOGICAL ANALYSIS OF THE CATEGORY "HEALTH"

У статті здійснено ґрунтовний семантично-етимологічний аналіз категорії «здоров'я». На основі аналізу найбільш значущих особливостей організації підготовки майбутніх фахівців до збереження і зміцнення власного здоров'я у повсякденній і професійній діяльності проаналізовано сутність студентського віку в періодизації онтогенезу людини. Встановлено, що організм студента в цей період зазнає інтенсивних морфофункціональних і психофізіологічних перетворень, пов'язаних із статевим дозріванням. Проаналізовано виховну роль закладів вищої освіти (ЗВО) у процесі збереження та зміцнення здоров'я майбутніх фахівців. Засвідчено відсутність уніфікованого наукового трактування терміна «здоров'я». ґрунтовний теоретичний аналіз визначень категорії «здоров'я» дав змогу дійти висновку, що в енциклопедичній літературі наголошується на статичності цього явища (тут здоров'я розглядається як щось дане, тобто або є, або його немає), тоді як медики, біологи, педагоги, психологи наголошують на динамічності феномена «здоров'я». Підсумовано, що поняттю «здоров'я» властивий комплексний, багатокомпонентний характер та інваріантна структура.

Ключові слова: здоров'я, хвороба, людина, індивід, фізичне здоров'я, здоров'я-збереження, здоровий спосіб життя, студенти, освіта.

В статті здійснено ґрунтовний семантично-етимологічний аналіз категорії «здоров'я». На основі аналізу найбільш значущих особливостей організації підготовки майбутніх фахівців до збереження і зміцнення власного здоров'я у повсякденній і професійній діяльності проаналізовано сутність студентського віку в періодизації онтогенезу людини. Встановлено, що організм студента в цей період зазнає інтенсивних морфофункціональних і психофізіологічних перетворень, пов'язаних із статевим дозріванням. Проаналізовано виховну роль закладів вищої освіти (ЗВО) у процесі збереження та зміцнення здоров'я майбутніх фахівців. Засвідчено відсутність уніфікованого наукового трактування терміна «здоров'я». ґрунтовний теоретичний аналіз визначень категорії «здоров'я» дав змогу дійти висновку, що в енциклопедичній літературі наголошується на статичності цього явища (тут здоров'я розглядається як щось дане, тобто або є, або його немає), тоді як медики, біологи, педагоги, психологи наголошують на динамічності феномена «здоров'я». Підсумовано, що поняттю «здоров'я» властивий комплексний, багатокомпонентний характер та інваріантна структура.

будущих специалистов. Засвидетельствовано отсутствие унифицированной научной трактовки термина «здоровье». Подробный теоретический анализ определенной категории «здоровье» позволил сделать вывод, что в энциклопедической литературе отмечается статика этого явления (здесь здоровье рассматривается как нечто данное, то есть или есть, или его нет), тогда как медики, биологи, педагоги, психологи отмечают динамичность феномена «здоровье». Обобщено, что понятию «здоровье» присущ комплексный, многокомпонентный характер и инвариантная структура.

Ключевые слова: здоровье, болезнь, человек, индивид, физическое здоровье, здоровьесбережение, здоровый образ жизни, студенты, образование.

The article deals with a thorough semantic-etymological analysis of the category "health". Based on the most significant features of the organization of training future professionals to saving and strengthening own health in everyday and professional activities the essence of the student's age in the periodization of human ontogenesis is analyzed. It is determined, that students' organism during this period undergoes intense morphofunctional and psychophysiological transformations associated with puberty. The educational role of higher educational establishments in the process of saving and strengthening future specialists' health is analyzed. The absence of unified scientific interpretation of the notion "health" is certified. The detailed theoretical analysis of determination the category "health" gave the opportunity to make conclusion that in the encyclopedic literature it is noted on the static of this phenomenon (here health is seen as something given, that is, either there is or is not), whereas doctors, biologists, teachers, psychologists emphasize the dynamism of the phenomenon of "health". It is summarized, that to the notion "health" proper complex, multicomponent character and invariant structure.

Key words: health, disease, human, individual, physical health, health saving, healthy lifestyle, students, education.

УДК 378

Шукатка О.В.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри фізичного виховання та спорту
Львівського національного університету імені Івана Франка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Людина як глобальний феномен є предметом вивчення багатьох природничих (біологія, антропологія, біомеханіка, медицина та інші), суспільних (соціологія, педагогіка, психологія, історія, фізіологія та інші) і природничо-суспільних (теорія і методика фізичного виховання, психологія фізичного виховання, психологія праці та інші) наук. На думку Л. Новакової, одночасно із загальними питаннями дослідження динаміки антропогенезу й особистісного розвитку особливої уваги набувають проблеми, що стосуються здоров'я людини [5, с. 13].

Однак нині людина є дещо монополізованим об'єктом вивчення однієї науки – медицини.

У сучасних умовах розвитку суспільства медицина стає все більш лікувальною; трансформується в науку про хвороби і менше всього – про здоров'я. Хоча у «Великій медичній енциклопедії» проголошено інше функціональне значення медичного знання – лікування і попередження хвороб людини. Декларуючи переслідування однієї мети – здоров'я, медицина фактично головним чином займається лікуванням хвороб. Проте лікування хвороб далеко не завжди «приносить» здоров'я [6, с. 47]. Водночас в організмі людини інколи залишається слід не тільки від перенесеного захворювання, але від самого лікування, насиченого шкідливими для здоров'я факторами: – психічними (нервово-емоційний стрес);

- фізичними (тонізуючі випромінювання, струми високої частоти, ультразвук та інше);
- хімічними (хіміотерапевтичні, наркотичні препарати);
- біологічними (вакцини, сироватки).

Тому, на думку науковців, здоров'я вже не розглядається як медична проблема [5, с. 15], оскільки зумовлене розвитком системи охорони здоров'я лише на 10 % [1, с. 55], а медичний аспект не є головним серед різноманітних чинників, що впливають на здоров'я людини [4]. Значна роль у проблемі формування здорової особистості відводиться нині вищій школі.

Дослідники наголошують на необхідності системної здоров'язберігаючої підготовки студентів [8, с. 5–6], виокремлюючи найбільш значущі особливості організації підготовки майбутніх фахівців до збереження і зміцнення власного здоров'я у повсякденній і професійній діяльності. Сучасні науковці часто зосереджують увагу на аналізі сутності студентського віку в періодизації онтогенезу людини. Учені розглядають його як найбільш важливий період для становлення особистісної позиції, залучення до різних сфер соціального середовища, вироблення стійких способів поведінки, оволодіння структурою майбутньої діяльності, засвоєння нових для себе приписів і норм, придбання бажаної соціальної ролі тощо.

Водночас цей етап онтогенезу є біологічно кризовим і переломним періодом інтенсивної соціалізації студентів, звикання до навчально-виховних умов ЗВО. Зважаючи на принцип взаємовпливу організму і середовища, індивідуальне здоров'я формується протягом усього життя в конкретних умовах соціального оточення, яке має динамічний характер. У педагогічному розрізі оточення є поетапною зміною однієї педагогічної системи іншою – сімейної, дошкільної, шкільної, вишівської.

Педагогічна система ЗВО докорінно відрізняється від шкільної: характеризується підвищеними вимогами до рівня знань студентів з орієнтацією на самостійне творче засвоєння і осмислення великих обсягів складної інформації, а також застосування її на практиці. Нові умови навчання у вищій школі (інформаційні переважанні мозку; дефіцит часу і сну; гіподинамія; порушення режиму праці та відпочинку; інколи вживання шкідливих для здоров'я речовин (алкоголь, тютюн, наркотики) тощо) виявляються для студента екстремальними.

Ситуація ускладнюється ще й тим, що в період навчання у ЗВО організм студента зазнає інтенсивних морфофункціональних і психофізіологічних перетворень, пов'язаних із статевим дозріванням, що призводить до напруження механізмів регуляції процесів його життєдіяльності внаслідок порушення оптимального балансу взаємовідно-

син функцій центральної нервової системи і гормональної сфери.

Таке поєднання на певному етапі онтогенезу двох факторів – соціального і біологічного, що детермінують становлення особистісних якостей і дозрівання тілесних ознак студентів, – створює ситуацію перенапруження механізмів адаптації майбутніх фахівців до освітнього процесу, що в кінцевому підсумку призводить до погіршення стану їхнього здоров'я. Водночас діалектика соціального прогресу й сучасні темпи розвитку суспільства висувають нові вимоги до випускників ЗВО, творче довголіття яких можливе лише за умови міцного здоров'я. Отже, здоров'я – основний стрижень життєвого успіху та один із чинників конкурентоспроможності майбутнього фахівця.

Зважаючи на той факт, що здоров'я людей належить до низки глобальних проблем, тобто таких, які мають життєво важливе значення для виживання людства, науковцями здійснено численні спроби визначення змісту цієї категорії. Проте до нині воно не має уніфікованого наукового трактування. Перш за все, це пов'язано із новизною поняття «здоров'я» в науці взагалі («наука про здоров'я» сформувалася лише до кінця ХХ століття) та в педагогічній науці зокрема. Незважаючи на те, що це поняття, будучи запозиченим з інших галузей знання, не зовсім є органічним для педагогіки, воно, проте, активно тиражується в педагогічних дослідженнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пряме або непряме вживання дефініції «здоров'я» викликає у вчених і дослідників чималі дискусії. Термін «здоров'я» етимологічно походить від уявлень про дерево – міцне, здорове (здоровий, як дуб). Англійське слово *health* (здоровий) походить від англосаксонського *whole* – цілий, неушкоджений, що є семантичним визначенням здоров'я. Нині наука налічує більш ніж 300 визначень поняття «здоров'я», кожне з яких відображає концепцію автора. Однак єдиного прийнятого дефінітивного тлумачення згаданого терміна немає.

Метою статті визначено ґрунтовний семантично-етимологічний аналіз категорії «здоров'я».

Виклад основного матеріалу. Нині налічується більше десятка теорій здоров'я. На рисунку 1 відображені найпопулярніші серед них.

Одним із найперших визначень здоров'я є його трактування Алкмеоном (500 р. до н.е.): здоров'я є гармонією протилежно спрямованих сил. Цицерон охарактеризував здоров'я як правильне співвідношення різних душевних станів. Стоїки та епікурійці цінували здоров'я понад усе, протиставляючи його ентузіазму, прагненню до всього непомірного і небезпечного. Епікурійці вважали, що здоров'я – це повний достаток за умови повного задоволення всіх потреб.

У II ст. до н.е. Гален визначив здоров'я як стан, в якому ми не відчуваємо болю і який не заважає виконувати функції нашого щоденного життя: вмиватися, приймати їжу... і робити все інше, що ми хочемо. На початку 40-х рр. XX ст. поняттю «здоров'я» дали таке визначення: здоровою можна вважати людину, яка вирізняється гармонійним розвитком і адаптованістю до навколишнього фізичного та соціального середовища. Отже, здоров'я – це не лише відсутність хвороб. Основоположник валеології І. Брехман (1966 р.) розглядав здоров'я людини «як здатність зберігати стійкість (відповідну віку) в умовах різних змін кількісних і якісних параметрів триєдиного потоку сенсорної, вербальної і структурної інформації».

У 1985 р. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) прийняла концепцію «Здоров'я для всіх до 2000 р.», чим визначила стратегію і тактику всіх розвинених країн зі створення умов для забезпечення зміцнення і збереження здоров'я населення. Найпоширенішим є трактування здоров'я згідно зі Статутом Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), за яким здоров'я – це «стан повного фізичного, духовного й соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб або фізичних відхилень» [7]. Однак у цього визначення, незважаючи на його популярність, відразу ж з'явилися противники, котрих не задовольняло тлумачення поняття «здоров'я». Формулювання «повне благополуччя» потребує уточнень і піддається критиці внаслідок слабкої практичної спрямованості.

Осучаснене трактування здоров'я відображене в «Енциклопедії освіти»: «це ступінь здатності індивіда чи групи, з одного боку, реалізувати свої прагнення і задовольняти потреби, а з іншого – змінювати середовище чи кооперуватися з ним.

Тому здоров'я розглядається як ресурс, а не мета життя» [3, с. 318]. У словниково-довідниковій літературі здоров'я тлумачиться як «стан організму, за якого нормально функціонують усі його органи; той чи інший стан самопочуття людини» [2, с. 455].

Більшість сучасних науковців, котрі вдаються до трактування терміна «здоров'я», вказують на його триєдину сутність (фізичну, психічну, соціальну). Дослідники наголошують на неможливості зведення розуміння категорії здоров'я лише до його фізичного боку. Наприклад, вивчаючи дидактичні особливості застосування валеологічних знань у теорії та практиці формування здорової особистості майбутнього фахівця, Є. Вайнер стверджує, що здоров'я – це «стан рівноваги між адаптивними можливостями організму і постійно мінливими умовами середовища». Тобто зміна умов середовища, зокрема освітнього, детермінуватиме зміни в стратегіях адаптації студентів до нової ситуації. Автором визначено шість «показників індивідуального здоров'я», а саме: генетичні, біохімічні, метаболічні, морфологічні, психологічні, соціально-духовні.

Розглядаючи актуальну проблему європейської науки в імплементації ідей здоров'ярозвивальної педагогіки в освітній процес ЗВО, А. Коробейников акцентує увагу на необхідності формування у свідомості студентів позитивної філософії здоров'язбереження. Бо, за словами дослідника, моральне здоров'я регулюється взаємодією свідомого і несвідомого в людині.

Широта змістового наповнення у трактуванні поняття «здоров'я» властива також судженням О. Гришанової. Свій авторський погляд на тлумачення здоров'я дослідник утілює в чотирьохкомпонентній моделі, де соматичний компонент відображає поточний стан органів; фізичний – рівень

Рис. 1. Сучасні теорії здоров'я

росту та розвитку організму, його адаптаційні реакції; психічний – стан психічної сфери; моральний – комплекс характеристик мотиваційної та потребнісно-інформаційної сфери.

Отже, акумулюючи сутність поняття «здоров'я» і намагаючись адаптувати його до власного понятійного апарату дослідження, сучасні автори наголошують на триєдиній природі здоров'я. З огляду на цю структурну організацію у валеології розроблена тактика пізнання особистістю власного здоров'язбережувального потенціалу, вектор якої спрямований від фізичної складової до вершини (духовної), а тактика оздоровлення спрямована від вершини (духовної складової) до основи піраміди, тобто соматичного (фізичного) здоров'я.

Це видається дуже перспективною тенденцією, оскільки така дослідницька позиція пов'язана з триєдиною субстанціональністю людини, її біосоціодуховною організацією. У цій триєдності реалізується індивідуальна програма життя людини, а отже, її індивідуальне здоров'я. З іншого боку, настільки ємна дефініція здоров'я ускладнює визначення структури здоров'язберігаючого освітнього середовища, оскільки відображає складність власне об'єкта «заощадження». Водночас підстав не погоджуватися з поглядами дослідників на сутність здоров'я у нас немає. Адже всі вони підкреслюють суб'єктно індивідуальний фактор здоров'я, розкриваючи смисли власне педагогіки вищої школи у вирішенні питань формування здорової особистості майбутнього фахівця.

Різноманітність трактувань цієї дефініції свідчить про складність і багатогранність феномена «здоров'я». Під різними кутами зору проблему виокремлення методологічних аспектів онтогенезу і теорії здоров'я розглядали М. Амосов, Г. Апанасенко, Л. Попова, Р. Оганов, В. Єременко, А. Щедріна та інші вчені. У напрацюваннях цих дослідників відображено медико-біологічне розуміння питання вимірювання прямих характеристик та еталонів здоров'я, які сформувались у відповідному культурно-історичному контексті і як концептуальні схеми опису життєдіяльності людини виникли в конкретних соціокультурних умовах. В узагальнюючому формулюванні науковці розглядають здоров'я як цілісний багатовимірний динамічний стан (охоплюючи його позитивні та негативні показники), що розвивається в умовах конкретного соціального й екологічного середовища та дає змогу людині здійснювати її біологічні та соціальні функції.

Висновки. Ґрунтовний теоретичний аналіз тлумачень категорії «здоров'я» дав змогу дійти висновку, що в енциклопедичній літературі наголошується на статисти цього явища (тут здоров'я розглядається як щось дане, тобто або є, або його немає). Тоді як медики, біологи, педагоги, психологи наголошують на динамічності феномена «здоров'я», стверджуючи, що здоров'я формується в процесі розвитку організму людини. Науковці акцентують увагу на необхідності врахування генетичної запрограмованості здоров'я людини. Водночас дослідники стверджують, що реалізація програми залежить від конкретних біологічних і соціальних факторів, під впливом яких живе і розвиватися людина. Очевидно, що поняттю «здоров'я» властивий комплексний, багатоконпонентний характер і інваріантна структура.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо у висвітленні методики формування індивідуальних стратегій здоров'язбереження майбутніх фахівців у закладах вищої освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Башавець Н.А. Теоретико-методичні засади формування культури здоров'язбереження як світоглядної орієнтації студентів вищих економічних навчальних закладів: дис. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.04. Одеса, 2012. 555 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В.Г. Кремень. Київ: «Юрінком Інтер», 2008. 1040 с.
4. Здоровье студентов: социологический анализ / Отв. ред. И.В. Журавлева. М.: Институт социологии РАН, 2012. С. 252.
5. Новакова Л.В. Формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх лікарів на засадах міждисциплінарної інтеграції: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04. Тернопіль, 2016. 262 с.
6. Разумов А.Н., Пономаренко В.А. Медико-социальные и культурологические основы концепции охраны здоровья здорового человека. Здоровье здорового человека. 2007. № (4). С. 47.
7. Устав (Конституция) Всемирной организации здравоохранения. Всемирная Организация здравоохранения: Основные документы / Пер. с англ. 39-е изд. М.: «Медицина», 1995. 208 с.
8. Яременко О.О., Балакірева О.М., Вакуленко О.В. та ін. Формування здорового способу життя молоді: проблеми, перспективи. К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2010. 207 с.